

Rezumat

Limba maghiară în România (în Transilvania)

Cercetările privind contactele lingvistice maghiaro-române, cele diacronice și sincronice deopotrivă, au stat mereu în atenția lingviștilor maghiari, în primul rând celor din școala lingvistică clujeană. Generații de cercetători au studiat ambele laturi ale influențelor reciproce: atât influența limbii maghiare asupra limbii române, cât și cea a limbii române asupra limbii maghiare. Aceste cercetări au rămas însă în cadrul paradigmei tradiționale care s-a limitat la înregistrarea și interpretarea fenomenelor strict lingvistice, fără a le analiza în contextul lor social mai larg, și fără integrarea acestora în studiul dinamicii proceselor intralingvistice. Sociolingvistica este paradigma care oferă baza teoretică și metodologică a unei interpretări interdisciplinare relevante.

Urmând metodologia paradigmei sociolingvisticii contemporane, obiectul acestei monografii este descrierea stării actuale a fenomenelor și proceselor limbajului comunității lingvistice maghiare ca cea mai mare minoritate lingvistică din România. Se are în vedere aproape exclusiv numai Transilvania, fiindcă peste 99% dintre maghiarii din România trăiesc în această regiune. Cercetarea are ca obiect starea lingvistică actuală, neputând fi ignorate totuși nici anumite procese premergătoare din secolul 20, procese schimbătoare, dar constante totuși în tendințele lor principale. Investigarea pe teren și prelucrarea rezultatelor au fost realizate în cadrul unei cercetări internaționale din 1996: *Limba maghiară în Bazinul Carpatic la finele secolului 20*, condusă de Kontra Miklós (Research Support Scheme of the Higher Education Support Programme din Praga, Grant no. 582/1995), partea referitoare la Transilvania fiind dusă la îndeplinire sub îndrumarea profesorilor Péntek János și Szilágyi N. Sándor. Au mai fost luate în considerare și rezultatele unei cercetări din 2009, realizată în cadrul Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale din Cluj sub denumirea *Demografie, stratificare socială, uz lingvistic*, cercetare bazată în parte și pe chestionarul celei anterioare din 1996. Volumul cuprinde documentația integrală a cercetării de bază, precum și tabelele și diagramele de sinteză ale datelor care stau la baza constatărilor.

Dat fiind faptul că prezentarea rezultatelor cercetării de bază sunt publicate abia după peste două decenii, la finalizarea prezentei cărți autorii au trebuit să ia în considerare și tot ce s-a petrecut în noul mileniu: procesele lingvistice recente în bilingvismul maghiar-român din Transilvania și în relațiile maghiar-maghiare din Bazinul Carpatic. De altfel, acestea au stat permanent în atenția cercetărilor și publicațiilor noii generații a școlii lingvistice și etnografice din Cluj, formată în jurul autorilor, precum și în tematica cercetărilor programelor individuale de doctorat. Cadrul acestora a fost asigurată, pe lângă catedra de specialitate, și de Centrul de lingvistică „Szabó T. Attila”, inițiat de Academia Maghiară de Științe, centru care face parte din rețeaua de studiere a limbii maghiare din Bazinul Carpatic. Situația lingvistică minoritară fiind o problemă de mare însemnătate, iar ca temă fiind multidisciplinară, este de la sine înțeles că și foarte mulți alți cercetători s-au implicat în cercetarea limbajului și uzului limbii maghiare din Transilvania (sociologi, istorici, demografi, juriști etc.) și au publicat chiar și sinteze foarte semnificative. Nici rezultatele acestora nu au fost ignorate.

Structurarea cărții și cuprinsul tematic a fost adaptat seriei de volume deja publicate pe baza cercetării sus-menționate, referitoare fiecare la câte o țară în care trăiește o comunitate lingvistică minoritară maghiară (Ucraina: 1998, Serbia: 1999, Slovacia: 2000, Slovenia și Austria: 2012, Croația: 2016).

Primul capitol prezintă istoria de peste un mileniu a comunității maghiare în relație cu celelalte popoare și limbi din Transilvania până la începutul secolului 20, iar pe urmă acea schimbare radicală care s-a produs atunci prin integrarea regiunii în statul român, care a avut ca urmare schimbarea statutului limbii maghiare, fiind subordonată limbii oficiale a statului român.

Capitolul al doilea este consacrat analizei situației demografice a regiunii: proceselor și proporțiilor demografice, urmată de prezentarea distribuției regionale a comunității lingvistice maghiare, zonele și așezările tipice locuite de maghiari, caracteristicile economice și culturale, stabilitatea identității și procesele asimilării. Conform datelor ultimului recensământ din 2011, 1 227 623 de persoane din România s-au declarat de etnie maghiară (6,1% din populația stabilă a țării), dintre care 1 216 666 (99,1%) trăiesc în Transilvania, reprezentând 17,9% din populația acestei regiuni. În privința limbii, s-au declarat de limba maternă maghiară 1 259 914 de persoane (6,3% din populație), dintre care 1 248 623 în Transilvania, adică

18,4% din populația acestei regiuni. Având în vedere și faptul că la acest recensământ în cazul a peste 1 236 000 de persoane nu există date privind etnia și limba maternă, putem aprecia că în ambianța lingvistică mai restrânsă a lor, ponderea vorbitorilor de limba maghiară este cea de aproape 20% din Transilvania, aceasta fiind deci proporția pe care trebuie s-o avem în vedere în primul rând, și mai puțin cea de 6,3% pe plan național. Limba maghiară este după limba română cea mai utilizată limbă atât la nivel național, cât și la cel regional, și singura limbă minoritară care are mai mulți vorbitori de limbă maternă, decât cei ce se declară de etnia corespunzătoare. Datele statistice arată însă și faptul că în perioada de după 1990 toate limbile minoritare vorbite în această regiune au pierdut teren considerabil față de limba de stat, atât în numărul vorbitorilor, cât și în ponderea lor.

În capitolul următor sunt prezentate variantele interne ale limbii maghiare vorbite în Transilvania: relația dintre standardul comun și standardul regional transilvan, variantele regionale vorbite (graiuri, enclave și insule lingvistice, prezentate și cartografic), precum și cele mai importante registre funcționale (limbajul colocvial, profesional, literar, public). Analiza acestei varietăți demonstrează faptul că limba maghiară vorbită în această regiune își păstrează integritatea din punct de vedere funcțional, iar pe de altă parte că față de perioada anterioară, în cea de după 1990 procesele divergente de distanțare, de izolare s-au schimbat în procese convergente, de apropiere atât în privința variantelor interioare, cât și în relația cu celelalte zone lingvistice maghiare.

Având în vedere rolul central al problemei limbii în cadrul politicii privind minoritățile etnice, acest aspect nu putea fi ignorată nici de sociolingvistică: ideologia lingvistică majoritară și respectiv minoritară definesc în mod explicit sau implicit și procesele lingvistice din sfera lor de acțiune. În România este constantă de un secol ideologia majoritară a impunerii dominanței limbii de stat peste măsură care are drept consecință accelerarea asimilării minorităților, și la fel de constantă este și stăruința contrară a colectivității lingvistice maghiare pentru a dobândi un statut echitabil limbii maghiare pentru a-și păstra limba. Aceste probleme sunt tratate în capitolul al 4-lea: aspirațiile întemeiate ale maghiarilor în privința drepturilor lingvistice și în exercitarea drepturilor existente, dreptul la nume de persoane și toponime tradiționale, dreptul la utilizarea limbii materne în educație, în cultură și în viața religioasă, în asistența medicală, în economie și comerț, precum și în mass-media.

În privința sferelor de utilizare și a funcționalității, limba maghiară are o valoare egală cu celelalte limbi vorbite în Bazinul Carpatic. În capitolul 5 sunt prezentate și analizate principalele domenii de utilizare a limbii maghiare (educație, știință, cultură, mass-media, religie) din punctul de vedere al asigurării libertății de exprimare în limba maternă pe de o parte și al îngrădirii acesteia prin politica lingvistică și discriminativă a statului pe de altă parte. Având în vedere faptul că în păstrarea și transmiterea limbii prin generații succesive socializarea familială și instituțională în limba maternă are un rol decisiv, autorii acordă o atenție deosebită educației în limba maternă.

Comunitatea lingvistică maghiară din Transilvania, deși nu în aceeași măsură în toate zonele, este bilingvă prin condiția în care se află. Bilingvismul și nivelul de cunoaștere al limbilor sunt tratate în capitolul al 6-lea. Din problematica foarte vastă se discută măsura în care este apreciat bilingvismul vorbitorilor minoritari de către majoritari, dacă prin sistemul de învățământ este facilitată ori frânată dobândirea unor competențe de nivel înalt în ambele limbi, în ce măsură bilingvismul este reciproc și simetric, ce rol poate avea în procesele de asimilare bilingvismul substractiv, cel în care limba maternă este schimbată cu cea de stat.

În limbajul vorbitorilor bilingvi și a zonelor de contact în general este o caracteristică firească prezența interferențelor și fenomenelor lingvistice de contact (cele mai evidente fiind împrumuturile lexicale). Contactul limbilor vorbite în Transilvania a fost mereu prezent în istoria popoarelor care au trăit aici, în mod deosebit în cea a maghiarilor și românilor. Aceste contacte au fost în permanență reciproce, dar nu și simetrice: în procesele anterioare spontane direcția și măsura interferențelor au fost determinate în primul rând de diferențele culturale, iar în secolul 20 dominanța limbii oficiale va fi aceea care se impune din ce în ce mai mult ca factor determinant. Fiind vorba de influența reciprocă între două limbi diferite tipologic, una preponderent aglutinantă și una mai mult flexionară, este deosebit de interesantă analiza elementelor și proceselor de contact din punct de vedere lingvistic (lexical, morfologic, sintactic, semantic, pragmatic). Toate acestea sunt tratate în capitolul 7.

Cartea se încheie cu un capitol recapitulativ în care este relevat statutul actual (juridic, politic și sociologic) al limbii maghiare din România, aspirațiile legitime ale vorbitorilor acestei limbi în domeniul drepturilor lingvistice și educaționale, precum și consecințele bilingvismului. Sunt

trecute în revistă și posibilitățile și șansele unor intervenții conștiente în procesele (socio)lingvistice spontane: în ce măsură ar putea atenua acestea regresivitatea demografică și asimilarea, fenomenele de distanțare și lipsurile fondului lexical, deprecierea externă a limbii maghiare și atitudinea uneori negativă față de aceasta a vorbitorilor înșiși. După aprecierea autorilor, viitorul va fi determinat de direcția și de rezultatul final al acestor procese, de vitalitatea și potențialul de competitivitate a comunității lingvistice. Nu de fatalitatea întâmplărilor în primul rând, ci de conștiința și coeziunea comunității.